

Monika Gabriela Bartoszewicz: Teologia polityczna Państwa Islamskiego

Politycy wypierający lub umniejszający czynnik religijny konfliktu nie są w stanie poprawnie zidentyfikować jego źródeł ani tym bardziej przedsięwziąć odpowiednich kroków przeciwko niemu.

To, co wiemy o ISIS (Islamic State of Iraq and Syria), przypomina przedziwną mieszankę propagandy wojennej, informacji zaczerpniętych z mediów społecznościowych i materiałów operacyjnych służb specjalnych. Nasza ignorancja ISIS jest częściowo wytłumaczalna – prowadzenie badań naukowych w tym obszarze jest niemożliwe, a większość analiz bazuje na spekulacjach lub ekstrapolacjach. Wiemy, że ISIS istniało jako jedna z wielu grup islamskich działających na Bliskim Wschodzie na długo, zanim skoncentrowało na sobie uwagę światowych mediów i polityków. Samozwańczy kalif Abu Bakr al-Baghdadi został liderem organizacji w maju 2010 roku. Latem 2014 roku ISIS zajęło rozległe połacie irackiego terytorium, w tym miasta takie, jak Mosul i Ramadi, a – jak zauważył Graeme Wood[1] – „choć nikt nie spodziewał się, że ISIS przetrwa dłużej niż trzy miesiące, w krótkim czasie zaczęło kontrolować terytorium wielkością zbliżone do Wielkiej Brytanii”. Doskonała analiza Wooda sugeruje, że ISIS „z zasady odrzuca pokój; łaknie ludobójstwa; jego poglądy religijne sprawiają, że jest konstytucyjnie niezdolne do pewnego rodzaju zmian, nawet jeśli mogą one zapewnić mu przetrwanie; i że uważa się za głównego gracza oraz zwiastuna nadchodzącej apokalipsy”. Innymi słowy, religia stanowi esencję i oś

działania tej organizacji. To na niej opierają się strategiczne cele grupy, jej *modus vivendi* i *modus operandi*, i to do tego stopnia, że można twierdzić, że ISIS jest wyjątkowym przypadkiem wykorzystywania polityki do realizacji celów religijnych, a nie na odwrót (co jest o wiele bardziej typowe w polityce międzynarodowej[2]).

To totalne rozumienie religii skutkuje między innymi przemocą wobec mniejszości religijnych, która jest nie tylko produktem ubocznym operacji wojskowych, lecz także jednym z kluczowych komponentów polityki kalifatu. Chociaż ostrze tej przemocy jest skierowane na szyitów, alawitów, druzów czy jazydów, cierpią przede wszystkim asyryjskie, chaldejskie, syryjskie i ormiańskie wspólnoty chrześcijan, od tysiącleci zamieszkujące tereny Iraku i Syrii.

ISIS a chrześcijanie

Należy podkreślić, że ISIS nie jest jedyną grupą, wykorzystującą religię w charakterze znacznika identyfikacyjnego, na którym są oparte działania destrukcyjne. Niemniej jednak sama skala i różnorodność stosowanych środków sprawiają, że ISIS jest modelowym prześladowcą religijnym. Podanie dokładnych liczb jest niemożliwe, ale szacunkowe dane wskazują, że o ile w 2000 roku Irak był domem dla wspólnoty chrześcijańskiej liczącej od 850 tysięcy do 1,4 miliona wiernych, o tyle w 2013 roku liczba ta spadła do 330 tysięcy, w roku 2015 zaś stopniała poniżej 100 tysięcy. Mosul jest najlepszym przykładem losu chrześcijan pod rządami ISIS. Początkowo miasto było zamieszkiwane przez około 100 tysięcy chrześcijan, w 2013 roku pozostało ich tylko 5 tysięcy, a po zdobyciu go przez armie kalifa przetrwało zaledwie kilkadziesiąt[3]. Chrześcijańskie domostwa oznakowano literą „n”, co w języku arabskim

miało znaczyć „nasrani”, czyli chrześcijanin[4]. Wyznawcom Chrystusa z Mosulu dano cztery możliwości: przyjęcie islamu, opuszczenie miasta i porzucenie całego swojego dobytku, pozostanie i opłacanie dotkliwego pogłównego (*dżyzja* to podatek, jakim obciąża się wszystkich niemuzułmanów żyjących na ziemiach islamu) albo śmierć. Większość chrześcijan uciekła; z 40 kościołów kilka zniszczono, a pozostałe zostały zmienione w meczety. Los syryjscy chrześcijan wygląda podobnie; od początku wojny ponad 7,6 miliona z nich przesiedlono. Ich sytuacja jest jeszcze bardziej rozpaczliwa niż chrześcijan irackich ze względu na fakt, że są odmienni nie tylko kulturowo, lecz także etnicznie[5].

Na obszarach pozostających pod kontrolą ISIS chrześcijanie są mordowani, często po publicznych torturach albo okaleczeniach. Egzekucje przyjmują najczęściej formę dekapitacji lub ukrzyżowań. Tak wyglądały w Aleppo, gdzie 28 sierpnia 2015 roku 12 chrześcijan skazano na śmierć, ponieważ oświadczyli, że nigdy nie wyrzekną się Chrystusa dla Mahometa[6]. Pośród ofiar ISIS są zarówno dorośli, jak i dzieci, tych ostatnich regularnie używa się jako środka nacisku na opornych rodziców. Anglikański pastor znany jako Wikariusz Bagdadu opowiadał jak chrześcijan odmawiających konwersji zmuszano do patrzenia, jak torturowane są ich dzieci[7]. Za taką odmowę 12-letniemu chłopcu odcięto palce, a jego ojcu obiecywano, że tortury się skończą, jeśli tylko „powróci do islamu”. Ponadto chrześcijanom grożą pobicia[8], gwałty[9], areszty domowe i przymusowe małżeństwa[10]. Poza zamachami kolejnym niebezpieczeństwem są porwania[11], przed którymi muszą się oni bronić. Osoby świeckie i kler, w tym księża[12], zakonnice[13] oraz biskupi[14], są porywani, a następnie zabijani[15] lub trzymani dla okupu[16] czy przyjemności[17]. Ci, którym udało się uniknąć przemocy fizycznej, żyją w ciągłym strachu i poniżeniu jako *dhimmi*[18], podporządkowani dyskryminacyjnym zapisom prawa

szariatu. ISIS na przykład wezwało do spalenia wszystkich książek napisanych przez chrześcijan znajdujących się w Centralnej Bibliotece na Uniwersytecie w Mosulu[19].

Wreszcie, kościoły, kapliczki i inne budowle religijne (biblioteki, kaplice, klasztory) są beczeszczone, niszczone i równane z ziemią. W klasztorze Mar Elian, pochodzącym z czasów starożytnych, szczątki św. Eliana zostały wyjęte z jego kamiennego sarkofagu, a następnie sprofanowane przez dżihadystów[20].

Wszystkie opisane powyżej wydarzenia są fotografowane lub filmowane i rozpowszechniane w celach propagandowych za pomocą mediów społecznościowych. Jednym z najbardziej znanych filmów opublikowanych przez ISIS jest ten przedstawiający egzekucję 21 egipskich chrześcijan na libijskiej plaży[21]. Co ciekawe, gdy ISIS opublikowało kolejny film pokazujący masakry chrześcijan w Libii, zamaskowany rzecznik tej organizacji zwrócił się nie do miejscowych wyznawców Chrystusa, ale do „chrześcijan wszędzie” i powiedział:

Mówimy chrześcijan wszędzie, za pozwoleniem Boga państwo islamskie się rozszerzy i dosięgnie was nawet w warownych twierdzach. Zatem kto przyjmie islam będzie bezpieczny. Ktokolwiek jednak odmówi, nie doświadczy od nas niczego poza ostrzem włóczni. Mężczyźni zostaną zabici, dzieci staną się niewolnikami, a ich bogactwo będzie potraktowane jako łup. Taki jest wyrok Boga i Jego Pośłańca[22].

Te globalne plany są dodatkowo wzmacniane groźbami podbicia Rzymu i zabicia papieża[23]. W wielu swoich oświadczeniach ISIS zapowiadało, że chociaż pragnie „Paryża przed Rzymem”, to ostatecznie czarna flaga państwa islamskiego załopocze nad placem Św. Piotra[24], a Franciszek „będzie ostatnim papieżem”. Rzeczywiście, we Włoszech aresztowano cztery osoby za przygotowywanie ataku przeciwko zwierzchnikowi Kościoła Katolickiego[25].

Ślepotą sekularyzmu

Konflikty religijne nie są napędzane przez rządy, a politycy rzadko je wspierają bądź aprobują. Należy jednak zauważyć, że zdolność rządów świeckich do kontrolowania elementu religijnego maleje w zastraszającym tempie. W kontekście ISIS te truizmy są szczególnie silne: organizacja ta sama siebie nazywa państwem islamskim. Twierdzi, że przywraca kalifat, co jest spełnieniem najgłębszych pragnień ruchów islamistycznych na całym świecie. ISIS deklaruje, że ma zamiar rządzić swoją domeną tylko za pomocą prawa koranicznego, chce szybko i bezwzględnie wyeliminować wszystkie praktyki, które nie są z nim zgodne. Jej członkowie podkreślają swoją pobożność, a wszystkie swoje zwycięstwa przypisują Bogu i we wszystkim poddają się Jego woli. Ich oficjalne wypowiedzi są pełne koranicznych cytatów i odniesień do proroka Mahometa. W rzeczywistości, aby ponownie użyć sformułowania Wooda, „Każda ważna decyzja i prawo ogłoszone przez państwo islamskie odnosi się do tego, co w swoich oficjalnych materiałach i wypowiedziach (na billboardach, tablicach rejestracyjnych, materiałach piśmiennych i monetach) ISIS nazywa «metodologią Proroka», a co oznacza po prostu naśladowanie słów i przykładu Mahometa w najdrobniejszym szczególe”[26].

Pomimo tego odpowiedzi ze strony zachodnich przywódców, naukowców i osób publicznych, a także dużej części społeczeństwa ograniczają się do świeckiego paradygmatu, stąd też znakomita większość analiz, diagnoz i proponowanych strategii całkowicie ignoruje teologię polityczną ISIS. Odbyna się to na dwa sposoby: religijny charakter ISIS jest albo ignorowany, albo też umniejsza się go, twierdząc, że organizacja „zaanektowała” albo „nadużywa” albo „błędnie interpretuje” pokojowe przesłanie islamu.

W swoim przemówieniu telewizyjnym w przeddzień rocznicy 9 września prezydent Obama opisał ISIS jako formę politycznej krótkowzroczności i określił ją jako „nieislamską”[27], zdanie to podziela także jego zastępca Joe Biden[28]. Premier Wielkiej Brytanii David Cameron wyjaśnił, że: „To, czego jesteśmy świadkami, jest w rzeczywistości walką pomiędzy islamem a ekstremistami, którzy chcą nadużyć religii [do swoich celów]. Ekstremiści ci, często finansowani przez fanatyków żyjących z dala od pól bitewnych, wykoślawiają wiarę islamską, żeby w ten sposób uzasadnić własne wypaczone i barbarzyńskie ideologie – i to nie tylko w Iraku i Syrii, lecz także po drugiej stronie świata, od Boko Haram i Al-Shabaab po Talibów i al-Kaidę”[29]. W podobnym tonie Philip Hammond, brytyjski sekretarz ds. zagranicznych, zadeklarował, że „tak zwany kalifat nie ma żadnej legitymizacji moralnej; jest to reżim tortur, arbitralnych kar i morderstw, które są sprzeczne z podstawowymi zasadami islamu”[30]. Przedstawicielka gabinetu cieni Yvette Cooper oceniła, że ISIS „obcina ludziom głowy i wystawia je na widok publiczny, zniewala kobiety i dziewczęta, zabija muzułmanów, chrześcijan i każdego, kto się z nimi nie zgadza. Nie jest to ruch wyzwolenia, tylko perwersyjna, opresyjna ideologia, która nie ma żadnego związku z islamem”[31]. Niestety, każda zbrodnię wyliczoną przez Yvette Cooper ISIS prezentuje jako

sankcję koraniczną (Koran 47, 4: 4, 34: 4, 89: 9, 29). Ban Ki-moon, sekretarz generalny OZN, zmienił nazwę ISIS na „nieislamskie niepaństwo”[32], podczas gdy szefowa polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Federica Mogherini zapewniła, że „Da’esh[33] jest największym wrogiem islamu we współczesnym świecie”[34].

Potrzebna zmiana optyki politycznej

Nie mam zamiaru kwestionować normatywnych podstaw powyższych opinii. Chcę jedynie zwrócić uwagę, że mamy do czynienia z paradoksem subiektywnej i dlatego całkowicie niepodważalnej, a jednocześnie wzajemnie się wykluczającej percepcji wymiaru religijnego ISIS. Na Zachodzie przekonanie o areligijności tej organizacji stanowi kamień węgielny militarnych, ekonomicznych oraz dyplomatycznych reakcji polityków. W rzeczywistości pytanie o to, czy ISIS praktykuje „prawdziwy” islam, jest wtórne wobec faktu, że sami członkowie tej organizacji głęboko w to wierzą. Tym samym tłumienie dyskusji dotyczącej teologii politycznej ISIS po pierwsze czyni świeckie odpowiedzi na niebezpieczeństwo stwarzane przez Państwo Islamskie niezdolnymi do zmierzenia się choćby z koncepcją „kalifatu” (będącą przecież kluczowym elementem celowego i systematycznego prześladowania mniejszości religijnych), po drugie zaś łatwo przeradza się w apologię, które tylko wzmacniają radykalny islam. Ponadto sekularne odpowiedzi na ISIS charakteryzują się ignorowaniem tego, że „efekt ISIS” rozprzestrzeni się poza terytorium, które organizacja kontroluje, i wpłynie zarówno na stosunki między muzułmańskimi a chrześcijańskimi uchodźcami z regionów objętych konfliktem, na stosunki pomiędzy wyznawcami obu religii w innych regionach świata, jak i zachęci inne grupy muzułmańskie do naśladowania przykładu ISIS (jak to już robi np. Boko Haram w Nigerii).

Świeckie reakcje Zachodu, ignorujące teologię polityczną ISIS, nie poradzą sobie z zagrożeniem, jakie ona stwarza. Politycy wypierający lub umniejszający czynnik religijny konfliktu nie są w stanie poprawnie zidentyfikować jego źródeł ani tym bardziej przedsięwziąć odpowiednich kroków przeciwko niemu. Jednym z oczywistych skutków takiego stanu rzeczy jest błędna polityka, jaką przyjęto w stosunku do różnych organizacji muzułmańskich w poszczególnych krajach. Tylko po zaakceptowaniu religijnych inspiracji ISIS można wezwać muzułmańskich uczonych i liderów opinii do podjęcia zdecydowanych działań wymierzonych przeciwko tej interpretacji islamu, jaką reprezentuje Państwo Islamskie. Jest to konieczne, ponieważ muzułmanie (nie tylko na Zachodzie) wydają się zagubieni, jeśli chodzi o wiedzę dotyczącą tego, jakie dokładnie błędy teologiczne popełnia ISIS. Jeżeli Państwo Islamskie wypacza Koran i zakłamuje postać Mahometa, to dlaczego jest tak atrakcyjne dla pobożnych młodych muzułmanów, że już ponad 20 tysięcy osób z całego świata pojechało walczyć w Iraku i w Syrii, a kolejne 5 tysięcy zasiliło jego libijskie skrzydło? Gdyby 25 tysięcy wyznawców Chrystusa przybyło z całego świata, aby przyłączyć się do chrześcijańskiej (choćby z nazwy) grupy terrorystycznej, nikt nie odważyłby się zaprzeczać religijnym podstawom tego zjawiska, teologia chrześcijańska zostałaby zaś skrupulatnie zbadana.

Monika Gabriela Bartoszewicz

[1] G. Wood, *What ISIS Really Wants*, "The Atlantic", March 2015. Pełny tekst dostępny na:

<http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980/> (6.03.2016).

[2] Doskonałe omówienie instrumentalnego podejścia do religii w stosunkach międzynarodowych można znaleźć w: W. Cavanaugh, *The Myth of Religious Violence*, Oxford 2009.

[3] Dane zaczerpnięte z: <https://www.opendoorsusa.org/christian-persecution/world-watch-list/iraq/> (6.04.2014).

[4] *ISIS in Mosul Marks Christian Homes, Patriarch Issues Urgent Appeal*, "Assyrian International News Agency", 19 July 2014. Dane zaczerpnięte z: <http://aina.org/news/20140719115241.htm> (6.04.2016).

[5] Dane zaczerpnięte z: <https://www.opendoorsusa.org/christian-persecution/world-watch-list/syria/> (6.04.2016).

[6] *Christian Workers in Syria Crucified, Beheaded*, "Christian Aid Mission", 1 October 2015. Dane zaczerpnięte z: http://www.christianaid.org/News/2015/mir20151001.aspx?utm_source=MorningStar+News&utm_campaign=34e2b79b1b-Syria_terrors10_2_2015&utm_medium=email&utm_term=0_6e3978492c-34e2b79b1b-78080769 (6.04.2016).

[7] *Canon Andrew White on ISIS in Iraq – Jerusalem Dateline*, "The Christian Broadcasting Network", wideo dostępne na stronie: <http://www.cbn.com/tv/3879370412001?mobile=false> (6.04.2016).

[8] S. Zaimov, *Christian Beaten, Tortured and Killed by ISIS for Refusing to Convert to Islam*, “Christian Post”, 3 September 2014. Dane zaczerpnięte z: <http://www.christianpost.com/news/christian-beaten-tortured-and-killed-by-isis-for-refusing-to-convert-to-islam-125779/> (6.04.2016).

[9] A. Shubert, B. Naik, *ISIS Soldiers Told to Rape Women to Make Them Muslim*, CNN.com, 8 October 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://edition.cnn.com/2015/10/08/middleeast/isis-rape-theology-soldiers-rape-women-to-make-them-muslim> (6.04.2016).

[10] R. Perring, *Kidnapped Christians Forced into Marriage and Islam or Infected with Diseases and Beheaded*, “Daily Express”, 17 October 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://www.express.co.uk/news/world/612536/Boko-Haram-kidnapped-Christian-marriage-Islam-terror-group-Nigeria> (6.04.2016).

[11] J. Akbar, *ISIS Post Pictures of “Christian Women Kidnapped in Syria”*, “Daily Mail Online”, 15 August 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3199105/ISIS-post-pictures-Christian-women-kidnapped-Syria-threatening-sex-slaves-ransom-not-paid.html> (6.04.2016).

[12] *Syrian Priest Kidnapped by ISIS Is Free*, “The Catholic Herald”, 12 October 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://www.catholicherald.co.uk/news/2015/10/12/syria-priest-kidnapped-by-isis-is-free/> (6.04.2016).

[13] B. Marie, *Two Nuns, Kidnapped by ISIS, Released Safely and Without Ransom*, “Christian Today”, 15 July 2014. Dane zaczerpnięte z:

<http://www.christiantoday.com/article/two.nuns.kidnapped.by.isis.released.safely.and.without.ransom/> (6.04.2016).

[14] S. Schwartz, *Two Years Ago, Two Christian Bishops Were Kidnapped. Has a “Silent” World Forgotten Them?*, TheBlaze.com, 26 April 2015. Dane zaczerpnięte z:

<http://www.theblaze.com/stories/2015/04/26/two-years-ago-two-christian-bishops-were-kidnapped-their-fate-is-still-a-mystery/> (6.04.2016).

[15] H. Macura, *Kidnapped Priest Killed, Chopped Up by ISIS as “Christians Become a Form of Currency” in Mid-East War, Says Aid to the Church in Need*, “Christian Post”, 12 August 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://www.christianpost.com/news/kidnapped-priest-killed-chopped-up-by-isis-as-christians-become-a-form-of-currency-in-mid-east-war-says-aid-to-the-church-in-need-142658/> (6.04.2016).

[16] *In Baghdad, Christians Kidnapped and Killed Despite the Payment of Ransom*, “Agenzia Fides”, 10 July 2015. Dane zaczerpnięte z:

http://www.fides.org/en/news/38168-ASIA_IRAQ_In_Baghdad_Christians_kidnapped_and_killed_despite_the_payment_of_ransom/ (6.04.2016).

[17] J. Shammas, *ISIS Monsters Abduct 400 Civilians Including Women and Children to Sell as Sex Slaves*, "Mirror Online", 20 January 2016.

Dane zaczerpnięte z: <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/isis-monsters-abduct-400-civilians-7210317>(6.04.2016).

[18] *Dhimmi* to nazwa, jaką arabscy zdobywcy określali rdzenną ludność niemuzułmańską, która poddała się muzułmańskiej dominacji przez podpisanie traktatu (dhimma).

[19] *IS Burns Books by Christian Authors in Mosul University in Iraq*, "Middle East Christian News", 12 July 2015. Dane zaczerpnięte z: http://www.mcndirect.com/showsubject.aspx?id=63642#.Vd4kW_IVikp (6.04.2016).

[20] N. Gutteridge, *ISIS Dig Up and Desecrate Saint's Bones after Bulldozing 1,600-year-old Christian Church*, *Express.co.uk*, 21 August 2015. Dane zaczerpnięte z:

<http://www.express.co.uk/news/world/599816/ISIS-Islamic-State-Mar-Elian-monastery-Homs-Syria-bulldoze-saint> (6.04.2016).

[21] R. Ibrahim, *Christian Slaughter in Libya*, "FrontPage Magazine", 16 February 2015. Dane zaczerpnięte z:

<http://www.frontpagemag.com/fpm/251483/christian-slaughter-libya-raymond-ibrahim> (6.04.2016).

[22] *Islamic State Warns Those Who Refuse Islam Will Die like Ethiopians in Libya Video*, “Morning Star News”, 24 April 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://morningstarnews.org/2015/04/islamic-state-warns-those-who-refuse-islam-will-die-like-ethiopians-in-libya-video/> (6.04.2016).

[23] *Suspected Jjihadists Threatened Pope Francis*, “The Local”, 1 December 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://www.thelocal.it/20151201/four-arrested-in-italy-kosovo-anti-terror-sweep> (6.04.2016).

[24] R. Iyengar, *There Is a Real Threat to the Pope From ISIS*, “The Time”, 2 March 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://time.com/3729537/pope-isis-threat-real-vatican-police/> (6.04.2016).

[25] *Threats on the Web: This will be the Last Pope*, “La Stampa”, 1 December 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://www.lastampa.it/2015/12/01/vaticaninsider/eng/news/threats-on-the-web-this-will-be-the-last-pope-LWSCFRX9teXYyEQdqV7vLP/pagina.html> (6.04.2016).

[26] G. Wood, *What ISIS Really Wants*, “The Atlantic”, March 2015. Pełny tekst dostępny na: <http://www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980/> (6.04.2016).

[27] J. Auerbach, *When is an Islamic State Not Islamic?*, :Algemeiner”, 12 September 2014. Dane zaczerpnięte z:
<http://www.algemeiner.com/2014/09/12/when-is-an-islamic-state-not-islamic/> (6.04.2016).

[28] R. Spencer, *Imam Joe Biden Schools an Infidel*, “FrontPage Magazine”, 12 December 2014. Dane zaczerpnięte z:
<http://www.frontpagemag.com/2014/robert-spencer/imam-joe-biden-schools-an-infidel/> (6.04.2016).

[29] D. Cameron, *ISIL Poses a Direct and Deadly Threat to Britain*, “The Telegraph”, 16 August 2014. Dane zaczerpnięte z:
<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/11038121/David-Cameron-Isil-poses-a-direct-and-deadly-threat-to-Britain.html>
(6.04.2016).

[30] *Hammond: James Foley Murder an 'Utter Betrayal' of Britain*, “Channel 4 News”, 4 August 2014. Dane zaczerpnięte z:
<http://www.channel4.com/news/iraq-philip-hammond-james-foley-beheading-isis-is-isis> (6.04.2014).

[31] N. Culzac, *James Foley Beheading Was an 'Butter betrayal of Britain', Says Philip Hammond*, “The Independent”, 24 August 2014. Dane zaczerpnięte z: <http://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/killing-of-james-foley-an-utter-betrayal-of-britain--foreign-secretary-philip-hammond-9687959.html> (6.04.2014).

[32] P. deHahn, *UN Secretary-General Ban Ki-moon renames ISIS 'The Un-Islamic Non-State'*, "Kicker", 24 September 2014. Dane zaczerpnięte z: <http://gokicker.com/2014/09/24/un-secretary-general-ban-ki-moon-renames-isis-un-islamic-non-state/> (6.04.2014).

[33] *Daesh*(*Da'esh*)jest akronimem arabskich słów *ad-Dawlah al-Islāmiyah fi 'l-Irāq wa-sh-Shām*, tzn. tego samego określenia, który składa się na angielską nazwę ISIS: Państwo Islamskie Iraku i Syrii.

[34] P.J. Watson, *EU Security Head: "Political Islam" is the Future of Europe*, "Infowars", 6 July 2015. Dane zaczerpnięte z: <http://www.infowars.com/eu-security-head-political-islam-is-the-future-of-europe/> (6.04.2014).